
KÖNYVSZEMLE

A székelykeresztúri Orbán Balázs - volt unitárius - gimnázium 200 éves története. Szerkesztette Fekete János. Kiadta az Unitárius Egyház és a székelykeresztúri Orbán Balázs gimnázium. 1993. 211 l.

Az 1989-es változás után nagy hagyományú erdélyi iskoláinknak erkölcsi kötelessége szembenézni a múlttal. Bár még nem térhetnek vissza egykori alapító és fenntartó egyházaik kebelére, de tudatosítani kell a diákokban, szülőikben és tanári karban is, hogy kiknek az áldozatkészségéből létesült az iskola s kik tartották fenn évszázadokon keresztül. A kommunista uralom négy évtizede ugyanis mindent elkövetett, hogy a múltat elhomályosítsa, a hagyományokat kiirtsa. Ezalatt csak néha-néha állt be olyan enyhülés, amikor egy-egy évforduló alkalmával a múltra is tekinthettek. Mert a múlt veszedelmes megtartó erőként jelentkezett.

Az iskolák leghatásosabb múltidézésére az évfordulós ünnepségek adnak alkalmat, s ezek legmaradandóbb emlékei az iskolatörténetek. Miféleképpen a millennium idején központi felszólításra összeállították a legtöbb tanintézet történetét. Azután - néhány kivételtől eltekintve - csak kisebb emlékfüzetek - albumok születtek. Újabb az 1960-as évek végén és a 70-es években elején néhány megcenzúrázott iskola monográfia készült, mely felvázolhatta a századfordulótól eltelt időszak eseményeit is. A különösen nagymúltú iskolákkal az 1970-es évektől a művelődéstörténet kutatói kezdtek el szakszerűen foglalkozni.

Ilyen előzmények után egy iskola történetének megírói kétféle út között választhatnak: vagy a régebbi művek tudományos pontosságra törekvő adathalmozó módszerét alkalmazzák, vagy az elmúlt évtizedek évfordulós monográfiáinak megfelelően a teljesség igénye nélkül, a kéznél levő források felhasználásával felvázolják az iskola múltját. Lényeges különbség: ma már nem kell a cenzúrára is gondolva válogatni az adatok között, tompítani a megállapítások élét.

A most megjelent, Fekete János által szerkesztett iskolatörténet valahol a két lehetőség között egyensúlyoz. Felépítését tekintve a múlt századvégeken szokásos fejezetbeosztást alkalmazza. Különválasztja az alapítás, építkezés, ki-fejlesztés, felszerelés, diáksegélyezés, didaktikai munka, önképzés, iskolai ünnepek mozzanatait. Mindegyikkel egy-egy fejezet foglalkozik, de így elkerülhetetlenek az állandó ismétlések, s csak mozaikokból tudja az olvasó valamely korszak összképét felrajzolni. Szerencsésebb lett volna az iskolatörténeti korszakonkénti felosztás: mindegyik korszakban ki lehetett volna mutatni a fő jellemzőket, s azt is, ami negatívumnak számít.

A székelykeresztúri Unitárius Gimnázium - aránylag nem túl bonyolult - története világosan kínálja a korszakolást. A homoródalmási zsinaton 1793. július 10-én történt megállapítástól kezdve 1856-ig, az ötosztályos gimnázium beindulásáig, a szaktanár-rendszer bevezetéséig (esetleg 1870-ig: az emeletes épület befejezéséig) számítható az első korszak. Ennek fő eseményeit az építkezések képezik. A következő korszakhatár 1914-1915 lehet. E második periódus nagyrészt a kolozsvári egyházi központtal folytatott küzdelem jellemzi. A központ ugyanis négyosztályúra akarta lefokozni, a helyi vezetés viszont hatosztályú-

ra szeretne volna kifejleszteni a gimnáziumot. Végül az 1904-től megkapott államsegéllyel beindul a VI osztály, majd a Pákey Lajos tervezte új egyemeletes épület 1914 novemberi átadása lehetővé teszi a VII., s következő tanévben pedig a VIII. osztály beindítását. Így lesz főgimnázium az iskolából. Megható az a szeretet, önfeláldozó támogatás, amivel a székelység körülvette ezt az intézményt. A tanítványok hálája is egész sor adományt, alapítványt eredményezett. Elég itt csak Demeter Jánosra, Berde Mózsára és Jakab Elekre utalni. Az első világháborútól az államosításig (1948-as tanügyi reformig) tartó korszak sem nélkülözi a létküzdelmet. 1921-től az állandóan változó román tantervek bevezetése, majd a tanárok képességvizsgálója, a megszigorított érettségi sorvasztja az iskolát. S mindehhez járul az Egyházi Főtanács határozata, hogy anyagi okokból 1931-től háromosztályú gimnáziumra fokozza le a tanintézet ugyanakkor gazdasági iskolát létesít melléje. Újra összefog az unitárius székelység. Az egyház lehetővé teszi, hogy a felső tagozatot társadalmi úton tartsák fenn. S 1937-ig a tanárok többletmunkájára, adományokra támaszkodva működik e négy osztály. Akkor újra beiktatják költségvetésüket az egyházi közalapba. Talán csak a bécsi döntést követő pár esztendő jelent valamelyes nyugalmat az iskola életében. Aztán a négy átmeneti év után 1948-tól 1989 decemberéig az egységes román kommunista szellemű állami iskolahálózat tagja lesz ez az intézet is. 1977-ben nem kerülheti el az ipari "átalakítást", s a már 1963-tól beindított román tagozat is mind dominánsabbá válik, 1987-től az igazgató is e tagozat képviselője.

A székelykeresztúri Unitárius Gimnáziumnak - mivel fenntartását szfvügynek tekintették - a történetét többen is megírták. Nagyajtai Kovács István a Keresztény Magvetőben (1872), Sándor János igazgató pedig az alapítási centenáriumra (A székelykeresztúri Unitárius Gymnasium történelme. Székely-Keresztúr, 1896). Ez jóformán minden adatra kiterő tekintélyes kötet. Az 1926-os nagy diáktalálkozó emlékére a Keresztúri vendiákok albuma örökíti meg. Ünneppé tették a fennállás 140. és 150. évfordulóját. Gálfalvi Samu, illetve Péter Lajos állít össze kötetet ezekre az alkalmakra. 1968-ban az iskola évkönyvét is felújítják, s ebben Ütő László jegyzi a 175. évforduló történeti dolgozatát. Ilyen előzmények után az új iskolatörténet íróinak nem volt túlzottan nehéz dolguk. Az első évszázadról mindent megtaláltak Sándor János könyvében. 1944-ig terjedő eseményekről az 1880 óta rendszeresen megjelenő, több-kevesebb adatot tartalmazó értesítők tájékoztatnak. Ezekhez a sajtó és az egyházi irattár is kiegészítéssel szolgálhatott. A nehézségek az 1940-es évek közepén kezdődnek.

Még az államosításig terjedő pár évről készült jelentéseket őrzi az egyházi levéltár. Ami azután történik, azt nehéz bemutatni. Egyrészt minden központi parancsra, egységes előírás szerint kellene hogy alakuljon. Másrészt azonban mégis sikerült az iskolák többségének egyéni szint vinni az események sorába. Azt, ami egységes volt, jól tükrözik az iskolai irattárak, az utasítások és jelentések. Ami viszont eltérő, eredeti, arra a még élő szemtanúk (tanárok, diákok) többnyire emlékeznek. A székelykeresztúri új iskolatörténet ezzel a közelmúlttal nem nézett szembe. Egyedül az Önképzés fejezetben találunk pár utalást a népköltészeti gyűjtésekre, a színjátszásra, a táncsoport és néhány kör tevékenységére, a diákfolyóíratra (Rügyek). Ezek is pontos adatolás nélkül fordulnak elő. Nem írnak semmit a tanári munkáról (normák alakulása, tanításon kívüli köteleltségek), a pionír- és KISZ-munka romboló hatásáról és kevés pozitívumáról, az elrománosítási törekvésről, a tantárgy-versenyekről, a végzősök továbbtanulásáról. Nem veszik számba az utóbbi háromnegyed század neves tanárait és tanítványait. Ezekre csak néhány hivatkozás történik. Pedig e négy évtized történetét is egyszer fel kell dolgozni. Mert jóllehet, a szemtanúk jórésze még él, de ez már történelem. S meglehet, száz év múlva lehetetlen lesz világos képet rajzolni erről a sötét korszakról.

Az iskolatörténet legsikerültebb része a Függelék. Itt adatszerűen közlik az igazgatók, oktatók, nevelők-könyvtárosok-laboránsok névsorát, az alkalmaztatás idejét, a tanulólétszám osztályokra lebontott statisztikáját 1800-tól 1993-ig, végül a tanulók névsorát 1813-tól 1992-ig. Mintaszerű összeállítás.

Fodor Sándor, Fekete János, Pitó Ilona, Bartos László, az iskolatörténet írói, az alapítás 200. évfordulójára elsősorban azt foglalják össze, amit a ma diákjának-tanárának tudnia kell az iskola régebbi múltjáról. S ennek összeállítása, a már meglévő anyag átszűrése nem kis munka lehetett. Jó, hogy az Unitárius Egyház felismerte az ügy fontosságát, támogatta a kötet megjelentetését. A keresztúri tanárok lelkes munkájára utal az Orbán Balázs név újbóli felvétele (1990), az Orbán Balázs mellszobor leleplezésén, (1991), az alapítás 200 éves fordulójának megünneplése (1993), újabban az unitárius osztály beindítása. Bizonyára akad majd köztük valaki, aki foglalkozzék a közelmúlt történetével. A kötetet dr. Molnár István lektorálta. Ajánlását Szabó Gyula jegyzi. Tizenhét jól kiválasztott fényképfelvétel képezi az illusztrációs anyagot.

Dr. GAÁL GYÖRGY

ELŐFIZETŐINK FIGYELMÉBE!

A Keresztény Magvető előfizetési díja belföldön 6000 lej, melyet a lelkészi hivatal útján vagy közvetlenül az egyházi központban (Episcopia Unitariana, 3400 Cluj-Napoca, B-dul 22 Decembrie nr. 9.) lehet befizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére évi 12 dollár.

Annual subscription from abroad \$ 12 (postage included) should be sent to the Unitarian Church Headquarters, B-dul 22 Decembrie nr. 9, 3400 Cluj-Napoca, Romania

